Ekonomska reprodukcija

„Večeru ne očekujemo od dobrote mesara, pivara ili pekara, već od toga što svaki od njih brine o sopstvenom interesu.“
Adam Smit, Bogatstvo naroda (1776)

doc. dr Vladan Vidicki

Sadržaj predavanja

1. Ekonomska reprodukcija
2. Proizvodnja
3. Raspodela
    1. Klasična politička ekonomija
    2. Karl Marks
    3. Marginalisti
4. Razmena
5. Potrošnja
6. Prosta i proširena reprodukcija
7. Sinteza: pet pitanja za svaki tip društva

Primer: Kako kafa stiže do nas svako jutro?

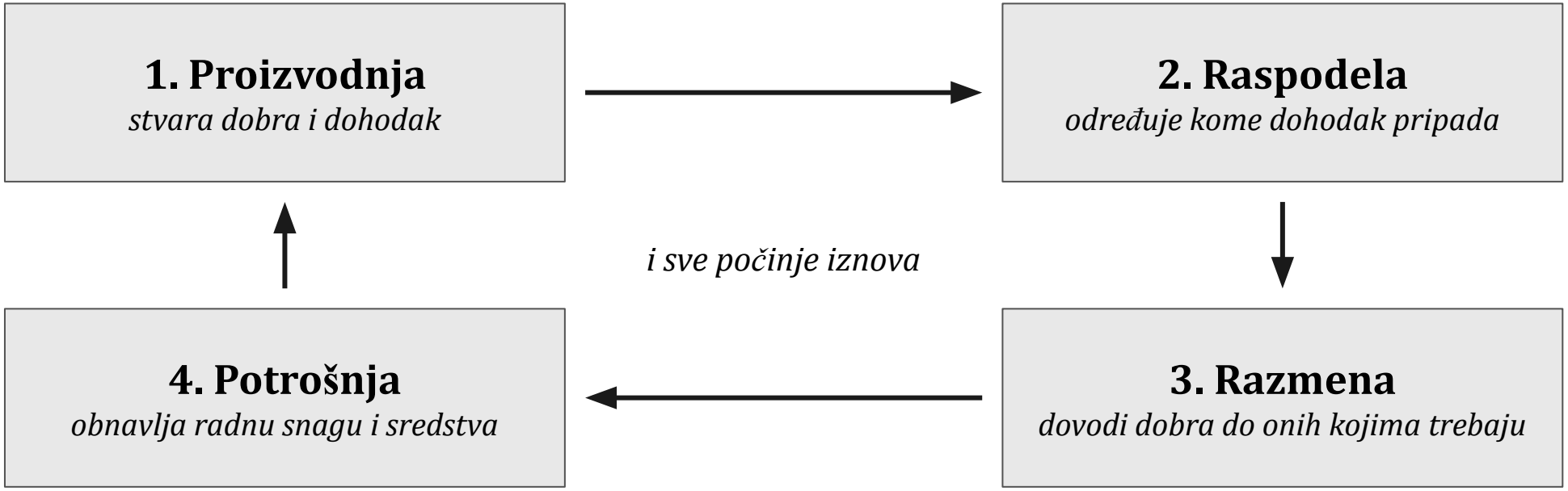
- Odgovorite na četiri pitanja o kafi koju ste jutros popili:
  1. Ko je napravio i čime?
  2. Ko je dobio novac od te kafe?
  3. Kako je ona došla do vas?
  4. Šta se desilo kada ste je popili?

Svaki kafa prođe kroz isti krug. Danas tom krugu dajemo ime - ekonomska reprodukcija.

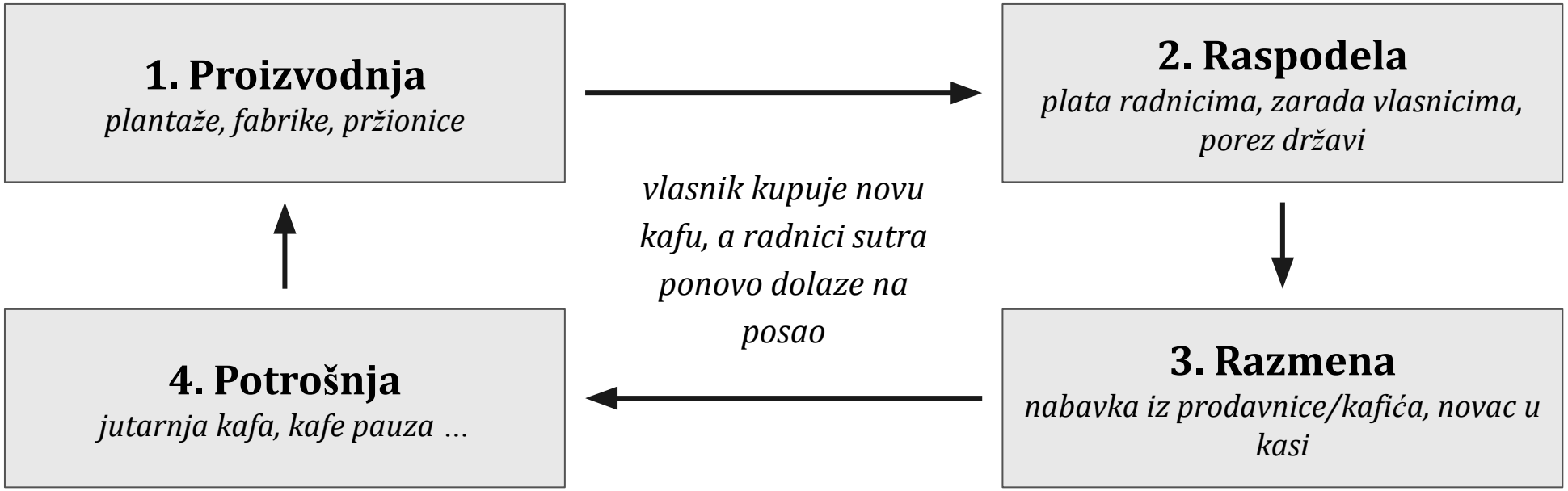
Ekonomska reprodukcija

- **Ekonomska reprodukcija** je neprekidno obnavljanje proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje, čime se obezbeđuje održavanje i razvoj privrede
- Privredni proces je cirkularan: potrošnja nije kraj, već uslov za novu proizvodnju

Primer: Isti krug na primeru kafe

- Vratimo se primeru kafe sa početka i rasporedimo odgovore po fazama

Proizvodnja

- **Proizvodnja** je prerada materijalnih dobara iz prirode uz pomoć ljudskog rada i sredstava za proizvodnju, radi stvaranja dobara za ličnu i investicionu potrošnju
- Osnovni činioci proizvodnje su:
  1. **ljudski rad –** fizička i intelektualna energija
     radnik koji ustaje ujutru da radi na polju, u fabrici, pržionici ili u ugostiteljskom objektu
  2. **sredstva za rad –** alati, mašine, uređaji, putevi
     mlin za kafu, espreso aparat, šank
  3. **predmeti rada –** prirodna materija na koju se deluje
     kafa u zrnu, voda, mleko, papirne čaše
- Činioci proizvodnje zajedno čine **proizvodne snage** jednog društva

Od čega zavisi obim proizvodnje?

- Uslovi koje društvo zatiče:
  - **prirodni uslovi** – zemlja, rude, šume, reke, klima
  - **sredstva za proizvodnju** – tehnologija, mehanizacija, industrijska baza
  - **stanovništvo** – broj ljudi, kvalifikacije, starosna struktura
- Uslovi koji zavise od toga kako je rad organizovan:
  - **radno vreme** – koliko dugo se radi
  - **intenzivnost rada** – koliko se napora uloži za to vreme
  - **produktivnost rada** – koliko se proizvede za isto vreme

Srbija ima plodnu zemlju, ali stanovništvo stari, a mladi odlaze.

Intenzivnost i produktivnost rada

Intenzivnost rada zavisi od

- organizacije rada (hijerarhija, stil upravljanja)
- radne kulture i normi
- zakona (pauze, zaštita na radu)

Kolege gledaju popreko onoga ko radi brže od ostalih.

Produktivnost rada zavisi od

- obrazovanja i veština
- tehnologije i inovacija
- organizacione i nacionalne kulture

Ista fabrika sa novim mlinovima proizvede duplo više kafe.

Ovde ekonomija ulazi u sociologiju: **norme, kultura i organizacija** utiču na to koliko se proizvede.

Za radoznale: U čuvenom hotornskom eksperimentu (1924–1932) pokazalo se da radnici sami ograničavaju učinak: grupa je imala nepisanu normu o „pravednom“ dnevnom učinku i neformalno sankcionisala one koji je prekoračuju, ali i one koji rade premalo (Roethlisberger & Dickson, 1939).

Primer: Da li je zimnica proizvodnja?

Računa se u BDP

- ajvar kupljen u prodavnici
- ručak u restoranu
- vrtić i dadilja
- dom za stare

Ne računa se u BDP

- ajvar koji je mama napravila
- ručak kod kuće
- baka koja čuva unuke
- ćerka koja neguje oca

Ekonomija prati ono što ima cenu na tržištu. Zato BDP obuhvata plaćene usluge, ali ne i neplaćeni rad. Sociologija vidi i neplaćeni rad (kućne poslove, brigu o deci i starima) i pita: ko takav rad obavlja, zašto se ne računa i kakve su njegove posledice?

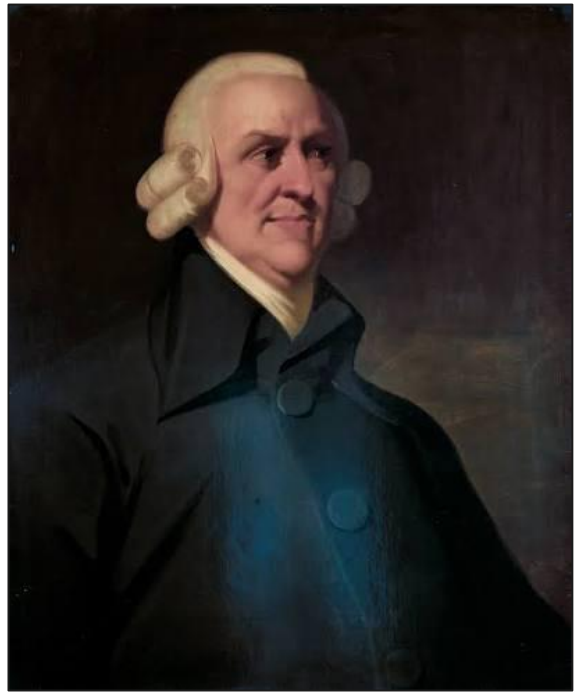
Raspodela

- **Raspodela** je način na koji se nacionalni dohodak (novostvorena vrednost) deli među pojedincima ili među faktorima proizvodnje: radom, kapitalom i zemljom
- Analiza raspodele može biti:
  - **klasna –** ko koliko dobija zavisi od klase kojoj pripada *(Smit, Rikardo, Marks)*
  - **klasno neutralna –** ko koliko dobija zavisi od doprinosa proizvodnji *(marginalistička škola)*

Klasična politička ekonomija: tri klase, tri dohotka

- Adam Smit (1776) i Dejvid Rikardo (1817): raspodelu određuje **privatna svojina** nad sredstvima za proizvodnju
- Tri klase dobijaju tri vrste dohotka:
  - **radnici** – nadnicu, za svoj rad
  - **kapitalisti** – profit i kamatu, za uloženi kapital
  - **zemljoposednici** – rentu, za korišćenje zemlje
- Svaka klasa ima pravo na svoj deo, pitanje je samo koliki je taj deo

Vlasnik lokala od kafića dobija rentu, barista nadnicu, banka koja je dala kredit za espreso aparat kamatu, a vlasniku kafića ostaje profit.

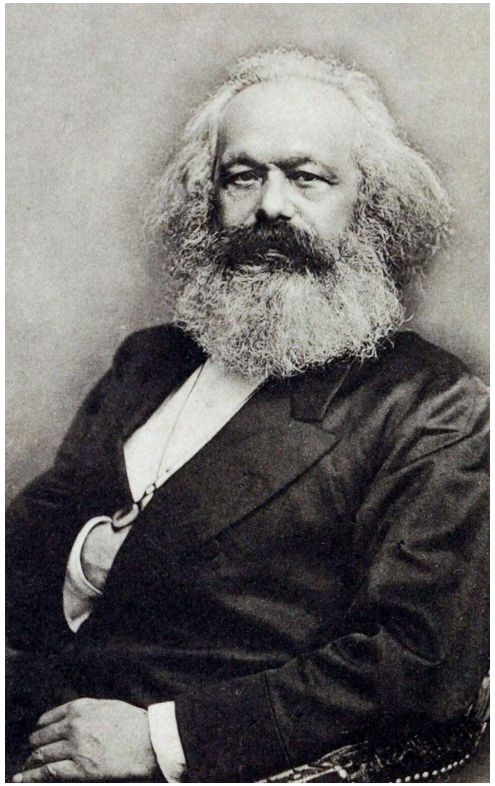

Adam Smit (1723-1790)

Karl Marks: raspodela kao sukob

- Radnici prodaju svoju **radnu snagu** na tržištu, kao robu
- Kapitalisti poseduju sredstva za proizvodnju i prisvajaju **višak vrednosti**
  - višak vrednosti je razlika između vrednosti koju radnik stvori i plate koju dobije
  - može da raste kada se produži radno vreme ili poveća produktivnost, a plata ostane ista
- Za razliku od klasičara, raspodela za Marksa nije sklad, već **sukob** klasa

Konobar za prva četiri sata stvori vrednost svoje dnevnice, za koga radi preostala četiri sata?

Karl Marks (1818-1883)

Marginalisti: svako dobija koliko doprinese

- Marginalistička škola nastaje oko 1870. (Dževons, Menger, Valras), a teoriju raspodele razvija Klark (1899)
- Udeo svakog faktora proizvodnje zavisi od njegove **granične (marginalne) produktivnosti** i njegove cene na tržištu
  - granični doprinos je koliko se dodatno proizvede kada se doda još jedna jedinica rada, kapitala ili zemlje
- Raspodela ovde nije pitanje klasa i sukoba, već tehničko pitanje doprinosa

Šanker (isti aparat)	Kafa na sat	Dodatno
1 šanker	40	+40
2 šankera	70	+30
3 šankera	80	+10

Drugi šanker mnogo pomaže, jer jedan pravi kafu, dok drugi naplaćuje. Treći šanker uglavnom čeka da se aparat oslobodi.

Primer: Da li plata zavisi samo od doprinosa?

- **Moć pregovaranja** – *sindikat, štrajk, kolektivni ugovor*
- **Država** – *minimalna zarada, porezi, penzije*
- **Mreže** – *posao preko veze*
- **Pol** – *zanimanja u kojima rade pretežno žene slabije su plaćena*
- **Porodica** – *stan od roditelja, nasledstvo*
- **Ugled zanimanja** – *medicinska sestra i influenser*

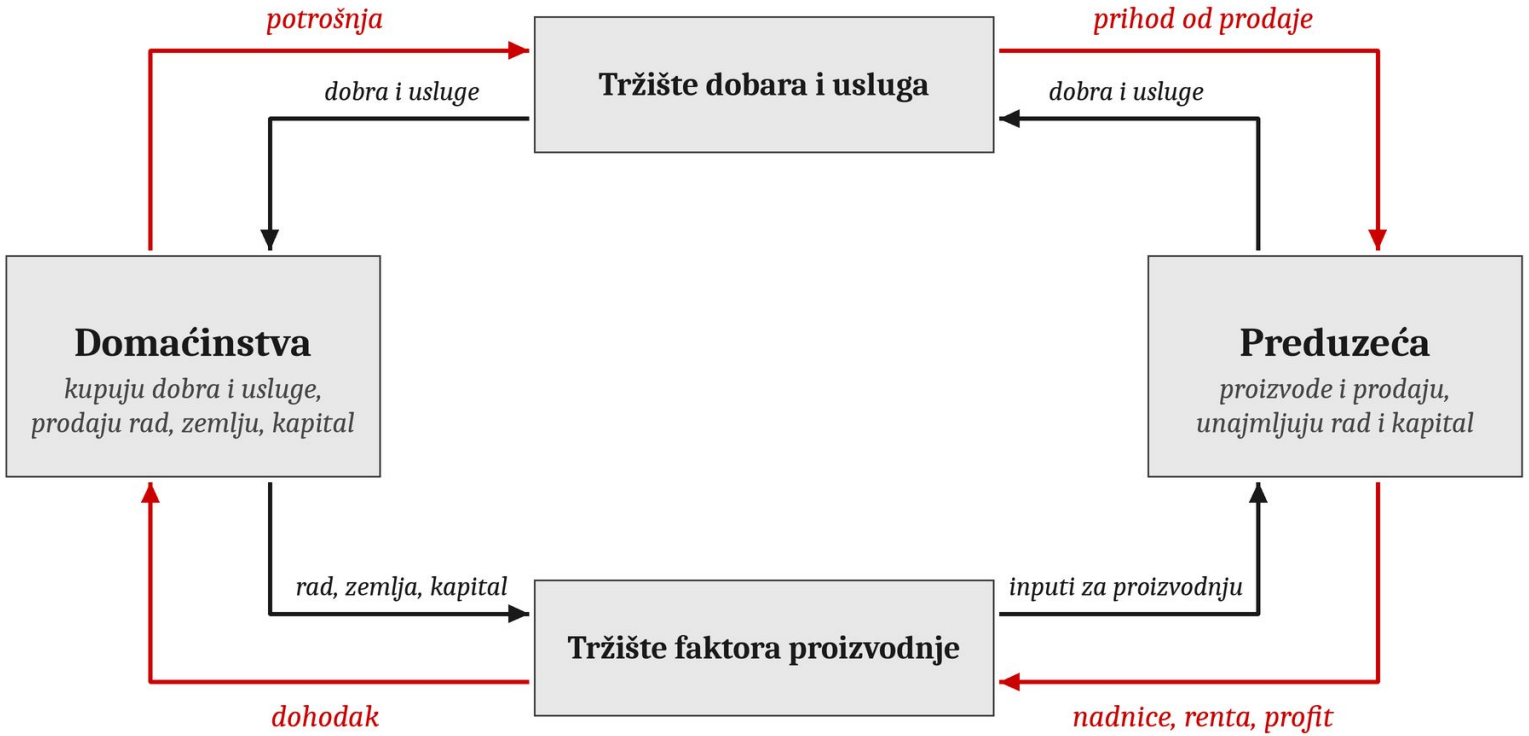
Ekonomija pita koliko ko dobija. Sociologija pita i **po kom pravilu**, i ko je to pravilo odredio.

Baristi Starbaksa u SAD štrajkuju na „Dan crvenih čaša", jedan od najprometnijih dana u godini, tražeći veće plate i bolje uslove rada.

Razmena

- **Ekonomska razmena** je kretanje faktora proizvodnje i gotovih proizvoda između potrošačkih i proizvodnih jedinica putem tržišta (cirkularni dijagram)

Crne strelice pokazuju kretanje dobara i faktora proizvodnje, a crvene kretanje novca u suprotnom smeru.

Karl Polanji: tri oblika razmene

- Cirkularni dijagram opisuje samo tržište, a Polanji razlikuje **tri osnovna oblika** razmene:
  1. **reciprocitet** – uzajamno davanje među bliskim ljudima
     moba, koverat na svadbi, pozajmica
  2. **redistribucija** – dobra idu ka centru, pa se odatle ponovo dele
     porez, pa penzije, škole, bolnice
  3. **tržišna razmena** – kupovina i prodaja po ceni
     pijaca, prodavnica
- Sva tri postoje i danas, a društva se razlikuju po tome **koji preovlađuje** (Polanyi, 1957)

Za radoznale: Polanji ove oblike detaljnije opisuje u eseju „Privreda kao institucionalizovani proces“ (1957).

Potrošnja

- **Potrošnja** je način na koji jedna ekonomija troši svoj bruto domaći proizvod (BDP)

$$\mathbf{Y = C + I + G + NX}$$

- **Y** – bruto domaći proizvod
- **C** – lična potrošnja (potrošna dobra, trajna potrošna dobra, usluge)
- **I** – investiciona potrošnja
- **G** – državna potrošnja
- **NX** – neto izvoz (izvoz minus uvoz)

Primer: Ko troši i na šta?

Komponenta	Šta obuhvata	Primer
C · lična	dobra i usluge za domaćinstva	hleb, frižider, frizer
I · investiciona	mašine, fabrike, zalihe, stanovi	novi kafe aparat u kafiću, kupljen stan
G · državna	plate u javnom sektoru, javni radovi	plata nastavnika, auto-put
NX · neto izvoz	izvoz minus uvoz	maline minus uvezeni telefoni

Penzije i socijalna pomoć **nisu G**: to su transferi, a ljudi ih potroše kao ličnu potrošnju (C).

Sociološki pogled na potrošnju: Veblen i Burdije

Torsten Veblen

Teorija dokoličarske klase (1899)

- **upadljiva potrošnja** – trošimo da bi drugi videli

Pjer Burdije

Distinkcija (1979)

- **ukus** pokazuje odakle dolazimo i kojoj grupi pripadamo

Torba Luj Viton sa monogramom nosi se da bi se brend video (upadljiva potrošnja). Ali kad je ima svako, a kopije su dostupne svuda, bogata klasa prelazi na torbe bez loga (distinkcija).

Za ekonomiju potrošnja zadovoljava potrebe.
Za sociologiju je i **znak društvenog položaja**.

Dva osnovna oblika reprodukcije

- **Višak** je ono što ostane kada se pokrije sve što je potrebno da se proizvodnja ponovi

1. **Prosta reprodukcija** – višak se potroši, pa se sledeće godine proizvodi isto koliko i ove

   Vlasnik kafića od zarade kupi kafu i mleko za sutra, a ostatak potroši na sebe. Jedan aparat, sto kafa dnevno, zauvek.

2. **Proširena reprodukcija** – višak se ulaže, pa se sledeće godine proizvodi više

   Vlasnik kafića uštedi i kupi drugi aparat. Dogodine dvesta kafa dnevno, pa drugi kafić.

- Proširena reprodukcija je ono što u jednačini BDP-a vidimo kao investicionu potrošnju (I) (Marks, Kapital, tom II)

Ko uzima višak i šta radi sa njim?

Društvo	Šta se dešava sa viškom	Primer
Lovci i sakupljači	višak je mali i odmah se deli	ulovljena životinja deli se celoj grupi
Agrarna društva	višak uzima vladajući sloj i troši ga	dažbine, desetak, kuluk → dvorovi, hramovi, vojska
Kapitalizam	višak se ulaže da bi se dobio još veći višak	profit → nova fabrika → novi profit

Proširena reprodukcija postoji i ranije, ali tek u kapitalizmu postaje **dominantna**.

Sinteza: pet pitanja za svako društvo

Pitanje	Lovci i sakupljači	Agrarno društvo	Kapitalizam
Ko proizvodi i čime?	?	?	?
Po kom pravilu se deli?	?	?	?
Kako se razmenjuje?	?	?	?
Ko troši i na šta?	?	?	?
Šta se radi sa viškom?	?	?	?

Tabelu ćemo popunjavati na sledećem predavanju.

Za kraj: Ko je skuvao večeru Adamu Smitu?

- Smit piše da večeru ne dobijamo zahvaljujući dobronamernosti mesara, pivara i pekara, već zahvaljujući njihovom sopstvenom interesu
- Ali Smit se nikada nije oženio i veći deo života proveo je sa majkom, Margaret Daglas, koja je vodila domaćinstvo
  - njegova večera nije nastala iz sopstvenog interesa, već iz brige i ljubavi
- Ekonomija vidi tržište, ali ne vidi **neplaćeni rad** u domaćinstvu, koji najčešće obavljaju žene

Bez tog rada ne bi bilo ni konobara, ni ekonomista, ni sociologa.

Za radoznale: Švedska novinarka Katrine Marsal o ovome piše u knjizi *Who Cooked Adam Smith's Dinner?* (Marçal, 2015) → o knjizi

Hvala na pažnji!